

Ўрта Осиё, жумладан Ўзбекистон худудларида кишилиқ тарихининг Фергантроп одамидан кейин ўтган аждодлар тарихининг барча давр ва босқичларига оид ёдгорликлар ҳам топиб ўрганилган. Бу кўп асрлик тарихнинг юздан тўксон тўққиз фоизи археологик манбалар асосида ўрганилади. Чунки у даврларда ёзув бўлмаган. Ўрта Осиё халклари кадимги тарихи хақида илк маълумот берувчи дастлабки манба-Авесто бўлиб, биринчи бор унинг “Видевдат” китобида Ўрта Осиёнинг кадимги вилоятлари ва халқларининг номлари тилга олинади.

Ўрта Осиёнинг кадимги халклари хақида Ахамоний подшоларининг қоя тошларга битилган битикларида ҳам тегишли маълумотлар учрайди. Ўрта Осиё халқларининг турмуш тарзи, урф-одатлари, кийим-кечаги ва кўп қиррали ҳаёти хақида кизикарли материаллар юнон муаллифлари ва Хитой ёзма манбааларида кўпроқ учрайди. Булардан ташқари археологик изланишлар давомида турли давр ва йилларда топилган маҳаллий аҳолининг хоразмий, бохтарий, сугдий ва “номаълум ёзув” деб аталмиш ёзма манбаалари ҳам борки, улар қиска ва кам бўлишидан қатъий назар, Ўрта Осиё халклари, жумладан ўзбек этногенези учун ноёб маълумотлар беради. Араб, форс ва турк ёзма манбаларида ҳам ўзбек халқи этногенези ва этник тарихи учун қимматли маълумотлар учрайди. Ўрта Осиё халқларининг қелиб чиқиши масалаларини ёритишда уларнинг ўрни ва ахамияти бекиёсдир. Бу ёзма манбаалар ичида энг кадимгиси, кадимда Ўрта Осиёда яшаган халқлар номини илк бор тилга олган ёзма манбаа – бу Авестодир.

Авесто зардуштийлик динининг муқаддас китоби бўлиб, шу диндаги халқарнинг ахлоқ, одаб, диний қонун ва қоидалар мажмуасидир. Дастлаб Авесто 21 китобдан иборат бўлган. Бизгача унинг айрим қисмларигина сақланиб қолган. Масалан, Ясна, Виспарат, Яшт, Видевдат. Ясна китоби 72 бобдан иборат бўлиб, улардан 17таси - “Готалар” пайгамбар Заратуштранинг “муқаддас мадҳиялари” ва диний насиҳатларидан иборат. “Готалар” Авестонинг энг кадимги қисми бўлиб, ундаги Заратуштранинг архаик ибора ва терминлари сўзма-сўз Ясна китобига қиритилган. Шунинг учун тадқиқотчилар “Готалар” кадимги эроний тилларнинг қайси лаҳжасида ёзилганлигини аниқлаш ва уларнинг маъноларини чақиш қийинлигидан ноқийдилар. “Виспарат” китоби 21 бобдан иборат. Унда зардуштийларнинг байрам ва диний маросимларда ижро этиладиган айрим мадҳиялари тўпланган. 21 бобдан иборат “Яшт” китобида ёзувсиз замонларга оид эроний

Муаллиф:

20.01.2014 10:30 - Янгиланди 20.01.2014 10:31

кабилаларнинг диний тасаввурлари, афсонавий қахрамонлар ва улуг худоларга бағишланган мадҳиялар тўпланган. Демак, Яшт боблари қадимги кабилалар оғзаки ижоди асосида пайдо бўлган. Видевдат улар ичида бирмунча ёш, лекин тўлиқ сақланган китобдир. У 22 бобдан иборат бўлиб, унда “девларга қарши қураш” қоидалари ҳақида гап боради.

Заратуштра. Авестода ақс этган асосий қонун ва қоидалар, диний эҳтиқоднинг етакчи тушунчалари тарихий шахс Заратуштра номи билан боғлиқ. Унинг номи қадимги эронча «зарат» ва «уштра» сўзларидан ташкил топган. «Зарат»-сарик, “уштра”-туя, яъни “Сарик туя етаклаган одам” маъносини англатади. Заратуштранинг бошқалардан фарқи шундаки, у ўта истеъдодли шоир, илоҳиёт билимдони, файласўф олим бўлган. Ягона худога ишонишгина жамиятни янги тараккиёт босқичига қўтара олади, деб ҳисоблар эди у. Заратуштра 40 ёшга тўлганда эзгулик худоси Ахурамазда назарига тушади ва шундан бошлаб Ахурамазда динининг пайгамбарига (“эзгулик ҳақида дарак берувчига”) айланади. У ўз қавмлари орасида Ахурамазда динини тарғиб қила бошлайди. Бунинг учун у “Готалар” деб аталган, қўшиқ қилиб айтишга мўлжалланган шеърлар яратади. Заратуштра “Готалар”идан 17таси Авестонинг “Ясна” деб аталган қисмига қирган ва бизгача сақланган. Авестода Заратуштра уругининг номи, ота ва онасининг исми, оиласи ва фарзандлари ҳақида аниқ маълумотлар бор. Аммо унинг тугилган жойи аниқ эмас. Олимларнинг тахминий фараз қилишларича у Туронзамин вилоятларидан бирида, яъни Хоразм ёки Сугдиёнада қохинлар оиласида тугилиб ўсган. У Спитама уругидан бўлиб, отасининг исми-Поурушасп, онасиники-Дугдова.

Заратуштра анъанавий тасаввурларга қўра, милоддан аввалги VII-VI асрлар оралигида яшаган (И.М.Дьяконов, В.И.Абаев, Б.Г.Гофуров). Аммо, Авесто маълумотларига асосланиб олимлар Заратуштрани милоддан аввалги II-минг йилликнинг иккинчи ярмида (1500-1200 йиллар-Мэри Бойс, А. Аскарров), милоддан аввалги I-минг йилликнинг бошларида (1000-900 йиллар-И.М.Стеблин-Каменский) ўтган, деган фикрларни ҳам ўртага ташлаганлар.

Авестога асос солинган юрт унинг тарихий географиясига қўра, Маргиёна Бактрия, Сугдиёна, Хоразм ёки Ўрта Осиёга чегарадош шимолий-шарқий Эрон худудлари бўлиши мумкин. Чунки, Авестонинг энг қадимги географик номлари айнан шу вилоятлардан бири эканлигидан далолат беради. Авестодаги қадимги географик худудий тушунчалар – этник кабилалар ва вилоятлар номлари, ижтимоий ва иқтисодий муносабатлар, Авесто жамиятининг ижтимоий таркиби Ўрта Осиё халклари этногенези ва илк давлатчилик тарихи учун ноёб манбаадир. Унда ўзбек ва тожик, форс ва афғон, озарбайжон ва бошқа халқларнинг ибтидоий ва қадимий илоҳий тасаввурлари, қоинот ва ердаги дунёнинг яратилиши билан боғлиқ тушунчалар, афсона ва ривоятлар, фалсафий-ахлоқий қарашлар ўз аксини топган. Авестода ижтимоий-иқтисодий

Муаллиф:

20.01.2014 10:30 - Янгиланди 20.01.2014 10:31

муносабатлар. Авесто жамияти тўрт ижтимоий боскичдан иборат: патриархал оила жамоаси-нмана, патриархал уруг жамоаси-вис, кабила жамоаси-занту ва кабилалар иттифоқи-дахю. Дахю вилоят, мамлакат маъносини ҳам англатган. Оила, уруг, кабила бошлигини англатиш учун “пати” (ота) сўзи ишлатилган. Демак, оила бошлиги-нманapati, уруг оксоқоли-виспати, кабила бошлиги-зантупати, мамлакат сардори-дахюпати деб юритилган. Мамлакатни идора қилган шахс “кави”, яъни диний, дунёвий ҳокимият эгаси бўлиб, унинг ҳарбий сарқардасига “састар” сўзи ишлатилган. Састар одатда дахю пайтахтининг ҳокими бўлган, мамлакат ҳарбий ҳолатда бўлган кезларда унинг зиммасига ҳарбий кўмондонлик вазифаси юклатилган. Авестода ёзилишича, састар дахю округларидан бирини бошқариши ҳам мумкин бўлган. Демак, унинг вазифасига мамлакат ҳарбий қучларига кўмондонлик қилиш ва пайтахт ёки ўлкани бошқариш кирган.

Састар ва кави атамалари иктисодий ҳаёти дехкончилик хўжалиги асосида қурилган мамлакатлар бошқарув тизимида учрайди. Чорвадорлар жамоасида эса кави ва састар вазифаларини кабила жабгуси бажарган. Авесто жамияти таркибининг энг юқори боскичи – дахю эногенез нуктаи зараридан ёндашилса – бу нафакат йирик ҳудудий бирлик, балки маълум бир этник бирликнинг махмурий ҳудуди ҳамдир. Шундай ҳудудий этник бирликлардан 16 тасини номлари Авестода тилга олиниб, уларнинг ҳар бири ўз навбатида муайян халқлар номи билан боғлиқ этник бирликлардир.

Авесто жамиятининг ҳудудий таркибида бир неча дахюларни сиёсий жихатдан уюштирган дахюлар конфедерацияси бўлган. Уларнинг тепасида дахю саста турган. Дахю саста - бу дахюнинг давлат даражасига ўсиб чиққан бўғини. Масалан, Ахамонийларга қадар хорасмийлар етакчилик қилган сиёсий уюшмани (Яшт, 10 боб) дахю саста конфедерацияси дейиш мумкин. Марқвард мана шу сиёсий уюшмани “Катта Хоразм” деб аташни таклиф қилган эди.

Ёзма манбааларда Ахамонийларга қадар “Қадимги Бактрия подшолиги” бўлганлиги ҳақида маълумотлар учрайди. Хатто, унинг таркибига Марғиёна ва Сугдиёна вилоятлари ҳам кирганлиги ҳақида қарашлар мавжуд. Бу сиёсий давлат уюшмасига Бактрия етакчилик қилган. Аммо дахю саста кўл остидаги подшолик ҳали мутлоқ ҳокимият эгаси эмас эди, унинг ҳуқуқлари дахюпатилар томонидан чекланган эди. У фақат дахюпатилардан ташкил топган кенгашни раиси, дахю саста уюшмасининг ҳуқуқи “ханчамана” томонидан чекланган подшоли. Бу сиёсий уюшманинг тепасида диний раҳбари, олий судгаси бор. У заратуштроэма деб аталади. У пайгамбар Заратуштра даражасидаги олий диний бошлик. Унинг розилигисиз дахюпатилар ва дахю састилар ҳокимият тепасига кела олмайдилар.

Муаллиф:

20.01.2014 10:30 - Янгиланди 20.01.2014 10:31

Эзгулик худоси Ахурамазда яратган мамлакатларда оксоколлар кенгаши “варзана”, “ханчамана”, умум жамоа мажлиси эса “вхяха” деб юритилган. Авестода шахар ёки шахар жамоаси деган тушунчалар учрамайди. Авесто қадимги жамият ахзоларини тўрт таифага бўлади: кохинлар, жангчи аскарлар, чорвадорлар ва хунармандлар (Ясна китоби, 19-боб). Авестода тилга олинган “баланд уйлар”, “устунлар” иборалари Авесто жамиятининг ижтимоий-иқтисодий асосида бронза даври дехкончилик жамоаларининг ҳаётий манзараси ётади.

Дарҳақиқат, агар ўша давр жамияти аъзолари таркибини таҳлил қиладиган бўлсак, қадимги дехкончилик минтақаларида дастлаб бошқарув тизимининг тепасида кохинлар турган. Улар “чорва ва кенг яйловлар эгаси”. Жангчи аскарлар бу орийлар бўлиб, кохинлардан кейинги мулк эгалари. Авестода асосий бойлик чорва ҳисобланган. Заратуштра ўз таълимотида “Чорвага яхши эга керак. Ушбу ердаги чорва эгаларига мен эркин юришни ва эркин ҳаётни таҳмин қиламан” дейди (Ясна, 24. Готалар). Ана шу эркин ҳаёт эгалари орийлар эди. Авестодаги чорвадорлар тоифаси эса кохинлар ва жангчи орийлар бойлиги - чорва мол-қўйлари ва йилқиларини боқувчи чўпонлардир.

Хунармандлар тоифасига келсак, улар меҳнат ва ҳарбий қуроллар, заргарлик, қулоччилик ва тўқимачилик касбини зироатчиликдан ажралмаган ҳолда олиб боровчи, яъни хўжалик юритувчи дехкончилик жамоаларидир. Аммо, Авестонинг Ясна ва Яштларида дехкончилик ҳақида маълумотлар учрамайди. Бундай маълумотлар Авестонинг Видевдат китобида бор (Видевдат, 3-боб).

Авестода диний ва ахлоқий фалсафий қарашлар. Заратуштранинг диний фалсафаси қарама -қарши қучларнинг қурашига асосланган. Бу қураш худолар ўртасида бошланиб, табиётда ва инсонлар ҳаётида ҳам давом этади. Аҳоли жойлашган дунёни зардуштийлар 7 та табиий қисмларга бўлганлар. Бу дунёнинг тарихи 12 минг йил давомида ривожланади, деб қараш қилганлар. Улар дунё ривожини тўрт босқичга бўлиб, ҳар бир босқич 3 минг йилни ўз ичига олган. Биринчи босқич-қўринмас маънавий дунё; иккинчиси-ерда одамзод ҳаётини бошланиши, яъни Гавамард (исломда Одам ато) нинг пайда бўлиш даври; учунчиси-“олтин давр”, яъни орийларнинг тарих майдонига чиқиш даври; тўртинчиси-пайгамбар Заратуштра вафотидан кейинги давр. Дунё тарихининг иккинчи босқичида ёвузликлар илоҳи Ахриман (исломда Шайтон) фаолияти бошланади. Ахриман Гавамардни ўлдиради, аммо ундан тарқалган эркак ва аёл инсоният уругини давом эттиради. Авестога кўра, орийлар Гавамард фарзандларидан ташкил топган. Орийларни Авесто турларининг аслзодалари сифатида тасаввур қилиш мумкин. Учунчи босқич Йима (Жамшид) подшолик қилган “олтин” давр бўлиб, бу даврда одамлар бахтли ҳаёт кечирганлар. Дунё аҳолиси бир неча бор кўпайган, қушлар ва ҳайвонлар яшаши учун сайхон (одам оёғи етмаган) ерлар қолмаган. Ахурамазда маслаҳатига кўра, Йима ҳар 300, 600 ва 900 йил давомида инсонлар яшайдиган ерлар чегараларини кенгайтириб

Муаллиф:

20.01.2014 10:30 - Янгиланди 20.01.2014 10:31

борган. Йима совук ва сув тошкинига карши “вара”- тўртбурчакли калъа куришга асос солган. Демак, бу давр археологик даврий тизимда бронза ва илк темир даврига тўгри келади. Дунё тарихининг тўртинчи боскичида инсониятни ёвуз кучлардан халос этувчи, куткарувчи Саошхянт исмли шахс пайдо бўлади, ер юзини ёмонликлардан тозалайди, гунох иш килган ва килувчи одамларни йўқ килади. Айнан шу даврда боходирларга хамду-санолар тўкиш, хаёт ва ўлим фалсафаси, халк огзаки ижодияти келиб чиқади. Бу давр кишилик тарихида “харбий демократия даврига” тўгри келади. Тўртинчи даврнинг сўнгида “охирги замон “ бошланади.

Заратуштрининг диний ахлокий фалсафасида иймонли бўлиш, бунинг учун доимо тоза, пок юриш, иблисларга карши харакатлар килиш, гунох килмаслик, эзгу фикр, эгу сўз, эзгу амаллар билан яшаш хар бир зардуштийнинг кундалик хаёт фаолиятининг мазмун ва мохиятини ташкил этиш керак. Ахурамазда башоратларида жаханнам “хаётнинг энг ёмон онлари”, осмон эса “рухнинг энг юксак холати” сифатида ифодаланади. Оламдаги ёмонлик ва ёвузликлар одамларнинг иймонсизлигидан келиб чиқади. Уларни бартараф этиш, бу истикболдаги вазифа бўлиб, иймонли кишилар буларни бартараф этишда фаоллик кўрсатишлари керак, дейилади.

Зардуштийлик динида иймон уч таянчга асосланади: фикрлар софлиги, сўзнинг собитлиги, амалларнинг инсонийлиги. Авестода “берган сўзнинг уддасидан чиқиш, унга содик қолиш, савдо-сотик ва шартномаларга катгий амал килиш, карзни ўз вақтида тўлаш, алдамчилик ва хиёнатдан холи бўлиш иймонлилик аломатидир” дейилган. Заратуштра фалсафасига кўра, одам ўлгач, унинг рухи 3 кун ўз танасида бўлади, тўртинчи кунда гўзал киз киёфасидаги фаришта кузатувида нариги дунёга “чинвот” (кил кўприк) кўпригидан ўтиб жаннатга кетади. Гунохкорлар эса чинвотдан ўтолмай жаханнамга гарк бўладилар. Яхшилар эса яна янги таналарда яшашни давом эттирадилар.

Авесто бу борлик дунёни одам учун синов майдони, деб тушунтиради. Зеро, инсоният, дастлаб, Йима подшо бўлган даврларда азалий-абдий бахт-саодат маконида касаллик ва ўлим кўрмай, олтин асрни бошидан кечирган. Йима минг йил подшо бўлиб, жаннат макон юрт яратган. Унда магурлик голиб келиб, Ахурамазда ман этган таом-корамол гўштини еб кўяди ва жазога тортилади. Натижада унинг авлодлари, яъни барча одамзод тирикчилик дарди – ташвишларига гирифтор бўлади, яъни ёйиш-ичиш заруриятига, касалликлар ва ўлимга юзма-юз бўлади. Ахриман Ахурамазда танасидан ажраб чиқиб, ёвузликлар яратишга тутинади. Энди, дунёни азалий эзгулик багрига кайтаришининг бирдан бир йўли пок хаёт, халол меҳнат, яратувчилик, ёвузликни калбдан чиқариб ташлаш, иймонли эхтикодли бўлиш, мискинларга ёрдам бериш, яхши ният, яхши сўз ва яхши амалларга кўл уришдир. Шундай килиб, Авесто дунёдаги энг кадимги дин-зардуштийлик таълимотини ахлокий фалсафаси, бу китоб нафакат диний, балки

Муаллиф:

20.01.2014 10:30 - Янгиланди 20.01.2014 10:31

кeнг маънода тарихий ва адабий манба, аждодларимизнинг узок ўтмиш тарихи ва тафаккур тараккиётининг қомусий йигиндисидир.

Яқуний ҳулоса. Авесто тахлилига яқун ясаб шуни айтиш мумкинки, бу илохий, тарихий, адабий манбаа ўзида бир неча давр тарихини қамраб олган. Унинг энг қадимги қатлами “Готалар” (муқаддас кўшиқлар) Заратуштра яшаган қамонда тарқиб топган. “Готалар”да баён этилган воқеалар тахлили, уни бронза даврида яратилганлигидан гувоҳлик беради. “Яшт”ларда архаика ва илк антик даври ижтимоий-иқтисодий тараккиёт даражаси мужассамлашган бўлиб, унинг тарқибига “Готалар” даври воқеалари омўхталаштирилган. Давр жихатидан улардан ёш ҳисобланган Видевдат эса қосонийлар даврида (Шопур 1 даврида) тахрир қилиниб қитоб ҳолига қелтирилади. Бунда анъанавий диний, фалсафий ва ахлоқий қарашлар давр руҳи билан омўхталашган. Хар қалай, Авестони бир бутунликда тахлил этганда шуниси аниқки, Заратуштра яшаган қамонга қадар ибтидоий аждодларимиз турли қабилавий диний тасаввурларга амал қилиб қелишган. Энди эса ибтидоий муносабатлар ўрнини дастлабки синфий қамият эгаллаётган давр бошланди. Бу даврнинг шаклланиши учун қучли мафкуравий гоё зарурлиги сезила бошланди. Чунки, махаллий қабилавий динлар қамият тараккиётининг янги босқичга кўтарилишига тўсқинлик қилувчи қучга айланган эди. Бу мураккаб қамонда ўлқанинг турли қабилаларини бирлаштириш, бу орқали уларни илк давлатчилик гоёси атрофига уюштириш зарурияти тугилди. Ана шундай заруриятни тўғри тушунган ўз қамонасининг илгор қишилاردан бири сифатида Заратуштра тарих майдонида чикди.

У ўз қавми, юрти Туронқаминда ўзига издошлар топа олмаган Заратуштра шимолий-шарқий Эрон вилоятларидан бири Бахдида, унинг қависи Виштасп, бутун қонадони ва аёнлари томонидан яхши қутиб олинадиди ва шундан сўнг унинг дини ривож топади.

Биз юқорида Авесто қамияти нмана, вис, занту ва дахъюлардан ташқил топганини кўрдик. Ана шу қадимги қамият тизимининг энг юқори босқичи дахъюга этногенез нуқтаи назаридан ёндашилса, дахъю нафакат йирик ҳудудий бирлик, балки маълум бир этник бирликнинг маъмурий ҳудуди қамдир. Шундай ҳудудий этник бирликлардан 16 тасини, масалан, Гава Сугуда, Бахди, Маури, Хороёва, Тур ва бошқаларни, номлари Авестода тилга олинадиди. Уларнинг хар бири ўз навбатида муайян халқлар номлари билан бевосита боғлиқ этник бирликлардир. Айнан, ана шу Авесто манбаси туфайли қадимда Ўрта Осиё ҳудудларида туб жойли сугдий, бохтарий, хорозмий, маргуш, тур (сак) қабилалари яшаганлигини қиламиз. Демак, Авесто маълумотлари ўзбек халқи этногенезини ўрганиш учун қам ноёб ёзма манба ҳисобланади.

Муаллиф:

20.01.2014 10:30 - Янгиланди 20.01.2014 10:31

Доро 1 даврида Карманшоҳ ва Хамадан шахри ўртасидаги йўлда баланд қоятошда қадимги форс, элам ва аққад тилларида битилган. Ёзувда шох Доро 1 хабар қилади: “Мен-Доро, улуг подшо, шаханшоҳ, мамлакатлар подшоси, Виштасп ўғли, Аршан невараси, Ахамоний. Ахурамазда иродаси билан қуйидаги давлатларни қўлимга қиритиб, уларнинг подшоси бўлдим: Форс, Элам, Бобил, Оссурия, Арабистон, Миср, Лидия, Мониа, Арманистон, Каппадокия, Парфия, Дрангиёна, Аргя, Хоразм, Бактрия, Сугдиёна, Гандхара, Сака, Саттагадия, Арахозия, Мака. Хаммаси бўлиб 23 давлат”. Шох Доро 1 давом этиб, “Мен Бобилда бўлганимда, қуйидаги давлатлар мендан ажралиб чиқиб кетганлар: Форс, Элам, Мидия, Оссурия, Миср, Парфия, Маргиёна, Саттагодия, Сака”. Бехистин ёзувида яна қуйидаги хабарларни ўқиймиз: “Маргиёна номли давлат мендан ажралиб чиқиб кетди. Маргиёналик Фрада исмли бир одам ўзини вилоятнинг хокими деб эълон қилди. Кейин мен, Бактрия сатрапи, бўйсунувчи одамим форс Дадаршишни чақириб, унга гапирдим: “Менга бўйсунмаганларни тор-мор қилиш керак”. Дадаршиш қўшинлари билан отланиб, маргиёналиклар билан жанг қилди. Ахурамазда менга ёрдам кўрсатди. Ахурамазда иродаси билан менинг қўшинларим кўзголониқларни бутунлай мағлубиятга учратди.... Мана мен Бактрияда нималарни қилдим”. Подшо Доро 1 яна ўз ютуқлари хақида сўзлашни давом эттириб, дейдики: “Бундан сўнг мен сакларга қарши улар юртига бостириб бордим, уларнинг ўзлари чўкки қалпоқ қийиб юрадилар. Мен дарёга етиб келдим. Уларнинг сардори Сқунха исмли одамни тутиб, менинг хузуримга келтирдилар. Мен ўз хошим билан саклар юртига янги бошлиқ тайин қилдим. Шундан сўнг мамлакат менинг қўл остига ўтди”.

Доро 1 Бехистун ёзувларида Ахамонийлар давлатининг гарбий вилоятларини кўрсатиб берган бўлса, Накши Рустам ёзувларида мамлакатлар рўйхати Мидия ва Эламдан сўнг шарқий вилоятлардан бошланади. Доро сўзи: “Мен-Доро, улуг подшо, шаханшоҳ, қўп қабилала мамлакатларнинг подшоси, кенг сайхон ерларнинг подшоси, Виштасп ўғли, Ахамоний, форс, форснинг ўғли, орийлар уругидан келиб чиққан орий. Форс вилоятдан ташқари қуйидаги мамлакатларни мен бўйсундирганман, менга хирож тўловчи бўлган, менинг сўзимни ижро этган, менинг қонунимга асосланиб ривожланаётган: Мидия, Элам, Аргя, Бактрия, Сугдиёна, Хоразм.... Сака Хаумаварка, Сака Тиграхауда...денгиздан нариги ердаги саклар”.

Доро 1 нинг Суза шахридаги подшоҳ саройида ўрнатилган хайкалидаги ёзувларда Бактрия, Сугдиёна ва Хоразмдан ташқари “балчик ва тупрок ўлкаси саклари” тилга олинади. Сузадан топилган яна бир ёзувда Доро 1 эълон қилади: “Сузадаги саройни мен бино қилганимда унинг безаклари узок юртлардан олиб келинган. Уақа ёғочи –Ганхарадан, олтин – Сард ва Бактриядан, ялтирок тошлар ва ложувард- Сугдиёнадан, фируза-Хоразмдан, қумуш ва бронза – Арахозиядан, тош устунлари-Эламдан етказиб берилган”.

Муаллиф:

20.01.2014 10:30 - Янгиланди 20.01.2014 10:31

Персепо (Тахти Жамшид) шаҳрида Доро ва Ксеркс саройига олиб борувчи тош пилла поя деворларига Эрон ахамонийларига тобе мамлакатлардан хирож олиб келган вакиллар суратлари буртма услубда ишланган. Хайкалтарош ҳар бир мамлакатдан келган вакилларни савга-саломлари билан шунчалар реал тасвирлаганки, уларни қайси бир халққа тегишли эканини аниқлаш қийин эмас. Чунки, суратларда уларнинг қиёфаси, қийим-бошлари, қуроллари, ҳатто уларга хос анъанавий хайвон суратлари ҳам ўз аксини топган. Маслан, Сугдиёнадан келганлар деворий суратларда 8-каторни ташкил этади. Улар етти кишидан иборат бўлиб, шохга қумуш идишлар, ипак матолари, номаълум хайвон териси (Шер бўлса керак) ва икки қўйни етаклаб келаётгани тасвирланган. Ўн биринчи каторда чўкки қалпоқ кийган тиграҳауда саклари тасвирланган. Улар қийим-бошларни қўтариб, дашт отини етаклаб бормоқдалар. Ўн бешинчи каторда бактрияликларнинг беш вакили асл металлдан ишланган қимматбаҳо идишларни қўтариб ва икки урқачли туяни (бакрианани) етаклаб бормоқда. Ўн еттинчи каторда хоразмликлар, уларнинг қўлларида дудама ханжар, жангавор ҳарбий болта, биллагузик ва жийрон отни етаклаб бормоқдалар.

Шундай қилиб, Персепо суратлари Сугдиёна, Бактрия, Хоразм халқлари ва сак қабилаларининг нафакат қийим-бошлари ва уларга хос ҳунармандчилик ҳақида, балки бизни қизиқтирган жабҳа-Ўрта Осиёнинг қадимги халқлари этник таркиби тўғрисида ноёб маълумотлар беради. Шунингдек, Ўрта Осиёнинг туб жойли аҳолиси тўғрисидаги тасавурларимизни бойитади. Умуман олганда, Ахамоний битикларида қадимда яшаган юртимиз халқларининг вилоятлари, халқларининг номлари, сиёсий жараёнлар (Фрада қўзғолони), саклар юртига қарши юришлар, иқтисодий ҳаёт ва моддий маданият тўғрисида илмий манбавий маълумотларга эга бўламиз.